

ORVOSTÖRTÉNETI SZEMELVÉNYEK

Dr. Berta Gyula

Apponyi Magánklinika, Kaposvár

NÉPI ORVOSLÁS (1. RÉSZ)

Az egészség és betegség az emberiség egyik legősibb problémája. A beteg ember mindig is vágyik a gyógyulásra, és minden kultúrában felbukkantak azok a személyek, akik (sokszor jogosan) alkalmasnak tartották magukat a gyógyító szerepre. A vajákosok, a látó emberek, „papok”, varázslók és sámánok mitikus tiszteletet vívtak ki a közösségben, nem utolsósorban különös öltözetükkel, a mindennapi ember számára érthetetlen szertartásaikkal, kultikus tárgyaikkal. Kétségtelen, hogy az ősi gyógymódok általában a pszichoterápiával hatottak (ami önmagában nem megvetendő), közülük azonban a legtöbb nem állja ki a modern kor kritikáját. Vannak viszont olyan, évezredek-évszázadok során kikristályosodott gyógyító szerek és eljárások, amelyek ma is hatásosak, eredményesek. Ezek beleolvadtak a későbbi orvosi gyakorlatba, a ma orvosa sokszor nem is tudja, hogy egyik-másik gyógyszer vagy eljárás tulajdonképpen a népi orvoslásból maradt ránk. A magyarországi javasasszonyok és népi gyógyítók több mint száz orvosságának receptjét összehasonlítva régi orvosi könyvekkel, nagyon sok hasonlóságot találtak.

Jan Victors (1619–1676): A kuruzsló
(Szépművészeti Múzeum, Budapest)

Pápai Páriz Ferenc (1649–1716)

Az egészség megromlására az ősidők óta számtalan elmélet, magyarázat született. Ezekhez a népi elképzelésekhez illeszkedtek a gyógyítás módjai, módszerei. A népi orvoslásra főleg a humorális patológiai szemlélet nyomja rá a bélyegét, miszerint az egészség megtartója a jó vér, a betegségek oka és fenntartója pedig a vér megromlása, a rossz vér, a sárvíz, vagy valamelyik más rossz nedv felszaporodása testszerte vagy valamelyik testrészben. A gyógyítás feladata, hogy megtisztuljon a vér, összegyűljön és kiürüljön a rossz nedv.

Vannak orvostörténések, akik úgy fogalmazzák, hogy a népi gyógyászatnak ez a humorális patológiai elképzelése tulajdonképpen a 16-17. század orvostudo-

mányának a szintjén rekedt meg. A humorális patológia alapelveinek megfogalmazását és rendszerezését Hippokratésztől (Kr. e. 460–377) eredeztetik. A „Corpus Hippocraticum” téziseit Galénosz (Kr. u. 131–200) követői vették át, tőlük az arabok és a többi európai nép. A középkorban, majd ezt követően a 17. századig ez volt az európai orvostudomány uralkodó felfogása. Magyarul Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) fejt ki a gyógyítás alapelveként a nedvtant a „Pax Corporis” című munkájában. A népi orvoslás (etnomedicina) azonban nem a „hivatalos orvoslás lehulló morzsáiból” vette a vérell összefüggő kóreredet elméletét, hiszen ez régebbi, mint Hippokratés kora, és világszerte egyik ősi jellemzője a népi orvoslásnak. Az „élő vér”, az „éltető vér” a „jó vér” a „tisztá vér” az élet és az egészség előfeltétele, fenntartója. Az egészséges ember azt mondja: „olyan piros a vérem, mint a szép piros tearózsa.” Idős asztalosmes-

ter, ha megvágja a kezét, politúrt önt rá. „Az én vérem olyan tiszta, hogy ráöntöm ezt a politúrt, és nincs semmi baj, nem fertőződik el.” „A mi családunk olyan tiszta vérű, hogy nemigen fordul elő nálunk tarlóseb, vagy más gennyedés” mondta a néprajzos gyűjtőnek egy sokgyermekes édesanya. Akinek a sebe hamar meggyógyul, azzal dicsekszik: „Az én vérem olyan, ez kiforrja.” Ezzel szemben, aki szüléskor legyengült, annak „elfolyt a vére, az éltető vér.” A beteges ember azt mondta: „Éltető vér nincs bennem: Vágjam el akárhol: nem fog, csak egy kis sárvíz folyni. Mingyár megalszik.”

Néhány példa arra, hogy a rossz vér milyen betegségeket okozhat a néphit szerint:

Az ebagos (sorvadásos) gyerek „irtó sovány, csak az ebag emészti a vért.”

Fejfájás „Jobban idősökön van, hogy az a rossz vér bántja.”

Álmatlanság „Rossz vér van már az

Pápai Páriz Ferenc „Pax Corporis” című munkáját M. Tótfalusi Kis Miklós adta ki 1695-ben Kolozsvárott

ilyen öregekbe, nem tudnak azok pihenni.”

Ízületi dagadás „Oda van szorulva a rossz vér, vagy a sárvíz.”

Derékfájás A derékfájós beteg derekára piócat (nadály) tesznek.

„Ha fáj neki a dereka, kiszíjja neki a rossz vért a nadály.”

Reuma „Az a vér meg van csípve a hidegtől, nem tud újulni.” „A vére idegzsábás, a vére felhült.”

Köszvény „Attól van a köszvény, hogy megfázik, és az eluralkodik. Nem tisztul ki a vére.”

Súly (több betegség gyűjtőneve, pl. aranyér, skorbut, gyakori rosszullét) „A súly az minden emberbe van, az hetvenhétféle. Meghúzódik, vagy megrándul, a vériből származik.” „Nem szabad sok vereshagymát használni, mert az hamar átváltoztatja a vért, a súlyre nagy lesz a hajlama.”

Rák „Az a rák, az a vérbe van eloszolva, annak a bacilusa.” „Heted-ízigen kiüt a vérben.”

A havibajos asszony „rossz vérű”, ártalmára lehet az élőlényeknek. Számos hiedelem származik ebből: havibajos ne öntözzön virágot,

Ótvar (impetigo)

mert az kiszárad. Vetnie és termést behordani nem szabad, mert üszkös lesz a búza. Téltre ne rakjon el uborkát, befóttet, ne savanyítson káposztát, mert megromlik. A menstruáló asszonynak még a közeléte is betegséget okozhat, pl. a „bűrvart.” „Ha a csúnya (menstruáló) fehérchseléd elmegy a gyermekágyashoz, oszt attul az olyan gyerekeken üt ki a bűrvart.”

A mély tályog, a csonthártya gyulladás (pokolvar) elleni ráolvasás szövege is a rossz vérről szól: „Ma

órában történt ez a nyavalya/ Mika Krisztus Urunk Szent Pérré/ Föden elől találta az ártalmas vért./ Hova mész, te ártalmas vér?! Bűnes Ádámnak gyenge csontjait megrangattam, / Piros vérit kiantattam,/ Mert a piros vér/ Hetvenhétféle nyavalya,/ Hetvenhétféle kelevény,/ Hetvenhétféle eredet./ Eloszolj, meg ne állj.” A rossz vér elméletet bőven találjuk a *bőrbetegségek* háttérében. „Az én uram olyan volt, annak ha megszurta valami a lábát, vagy a keze fejét, az utánavetett (elfeklyesedett). Mer olyan rossz vérű volt.”

Ismétlődő csalánkiütés „Ez annyira uralkodik rajta, hogy már a vériben van.”

Ótvar (impetigo, bőrgennyedések) oka „Ott kiforr a vér.” „A vérem is mán gyenge, mindenhez mingyán mérgezést kap. Telésformák (tályogok) támadnak.”

Orbánc „Akinek orbáncos a véri, az olyannak kirüfog a büri. Kipatogzik.”

Himlő „Kihüléstől lesz. Megfázik, és a vére zavart, és akkor kiüt rajta

Kelta gyógyító isten a Gundestrup üst oldalán (Dán Nemzeti Múzeum, Kopenhága)

valahol. Kiüt az egész testén.”

Vaktetű (diszhidrózis) „Benne van a vérbe, aztán kiadja magát.”

Fontos csoportot képez a *sárvíz* és a *sárvizes vér* a betegségek népi kóroktanában:

Ödéma, kardiális dekompenzáció

„A vízkóros tele van sárvízzel, fel van dagadva, fehér a színe. A vér helyett sárvíz van benne.”

Sárgaság „A sárvíztől sárga.”

A „VÉR EREDETŰ” BETEGSÉGEK GYÓGYÍTÓ MÓDSZEREI ÉS GYÓGYSZEREI A NÉPI ORVOSLÁSBAN

Ezek használatának logikája az volt, hogy tőlük megtisztul a vér, kiürül, vagy valamilyen módon levezetődik a sárvíz, a rossz vér.

Az *egészséges ember véré*t, mint gyógyszert is alkalmazták. A kánibalizmust gyakorló törzseknél az emberi vér fogyasztását – az orvostörténészek szerint – a táplálékszerzés mellett az egészség ily módon való átvétele is motiválta (hasonlóan a megölt ellenség agyvelejének elfogyasztásához, ami a szellemi tulajdonságok fokozása céljából történt).

Az *állatvér*, direkt „terápiás” célból, minden bizonnyal használatos volt, biztos forrásunk a kormorán vérenek gyógyhatású megivására van, mai magyarázatunk szerint gyógyereje vastartalma miatt a vérszegénység kezelésében lehetett a betegek segítségére.

Sok *gyógynövény* hatását jellemzik úgy, hogy „a vért tisztítja”, „vértisztító”, „vérpucoló.” Ilyen például a császárszakáll, tályoggyökér, az örménygyökér és a csalán is. A vereshagyma is vértisztító, de csak kis mennyiségben. A vértisztító készítmények közül a népi gyógyá-

Három pióccagyűjtő asszony a patakban

George Walker 1814-ben készült foltmaratásos képén (Wellcome Library)

zatban a legnagyobb bizalmat a gyógyteák élvezik.

A *nadályozás* (piócázás) kedvelt módszere volt a rossz vér eltávolításának: „a beteg vér meg van csípve a hidegtől, nem tud újulni, a pióca kihúzza.” „Jó vért nem szív.” Hátfájásos beteg mondta: „Olyan sokáig kotorászott a hátamon,

amíg megtalálta ahun tört vér van.” Kérdés, hogy volt-e gyógyhatása az egy szem piócának, hiszen: ha a hátfájásos beteg tizenkettőnél kevesebb nadályt ragaszt fel, „megzavarja csak a vért, betegébé teszi, nem jön ki a vér egészen, amennyinek kellett.”

Köpölyözés „Kiszedi a sárvizet a

Császárszakáll (Fritillaria imperialis)

köppő.” Az egyik népi gyógyító kedvenc mondásaként idézik, aki szédülésben, magas vérnyomásban szenvedő betegeit köpölyözés közben így biztatta: „Na nézze mi van itten! Jön a víz lefele. Szívja a köppő le az agyról. Megin a sárvíz bántja.” A művelet végén: „Idáig tele volt csúnyasággal a pohár. Az a tiszta fekete, tört vér!” Ha a beteg lábdagadós volt: „Bár kitakarodna a tört vér, az a mindenség úgy kitakarodna, azt akkor nem volna a lába dagadt.” (A köpölyözésről, nadályozásról és érvágásról, mint orvostörténeti érdekességről részletesen írtunk az Omega 2018. augusztusi számában.)

Érvágás Aki szédült, arról azt tartották, hogy „a vér bántja”, „nekiszalad a vér a fejnek”, és eret vágtak rajta. Oláh Andor (lásd: Források) ír egy öreg békéscsabai borbélyról, aki fiatal korában még gyakorolta az érvágást. „Ha

ősszel nem is, tavasszal mindig megvágatták magukon az eret az öregek. A vértisztítást megkapták. A rossz vér jött előbb kifele, ami benne marad, az meg bír a jó vérrel.” Tudunk állatorvosról, aki veszett vagy veszettségre gyanús betegen a nyelv alatti eret tüvel „megpeccentette”, ha az „duzzadt, vastag volt, és érződött benne lencseszem nagyságú göb.” „A nyelv alatti két főérben gyűlik össze ugyanis a rossz vér.” A művelet után növényfőzetet kent rá. Oláh doktor találkozott olyan emberrel, aki átesett ezen a procedúrán: „Azt tudom, hogy olyan fekete vér jött belőlem, olyan volt, mint a tört vér, ahogy megerelt. Mintha csak újjászülettem volna.” Az érvágást az állatgyógyászatban a mai napig gyakran használják.

A *kenés* (masszírozás) más céllal még mindig általánosan gyakorolt eljárás, de a népi orvoslás ennek

is a vérrel és vérkeringéssel hozza kapcsolatba a gyógyító hatását. „Vót nekem egy jányom, oszt meg volt rontva. Olyan lett a véri, olyan lett a húsa, mint ez a fal. Úgy, hogy nem volt nála vérkeringés... Oszt kenni kellett tetőtől talpig.” A kenést kenőasszonyok végezték. Egyikük mesélte: „ott van benne a vércsomó. Azért kell kenni, hogy mozgásba jöjjön a vér.” „Ha az izom megmeredt, először gyengén masszózzuk, mert a vérműködés lezárult, a vérfalra lesűrűsödött a vér, és nem működik.” „Ha a vérjárat megindul a kenés hatására, akkor zsibbad.” ■

FORRÁSOK

Oláh Andor: „Újhold, új király” – A magyar népi orvoslás életrajza. Gondolat Kiadó, Budapest 1986.

A Google és a Wikipedia megfelelő címszavai